

การพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชน
กรณีศึกษา อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร
และอำเภอบუნทริก จังหวัดอุบลราชธานี

A Development of the Local Wisdom of Traditional Handicrafts
to be Community Innovations: A Case Study of Khongchaim,
Sirinthorn and Bundarik Districts, Ubon Ratchathani Province

รังสรรค์ นัยพรม¹

Rangsan Naiprom

Received: March 2, 2023

Revised: May 31, 2023

Accepted: June 1, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชน อันจะนำไปสู่นวัตกรรมชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และเพื่อพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้าน ตามแนวชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ได้แก่ อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุนทริก การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้เครื่องมือ ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย คือ ปรมาจารย์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มหัตถกรรม จำนวน 20 คน ผลการศึกษาพบว่า 1) ด้านความหลากหลายของภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า หัตถกรรมที่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและหัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือ ดักจับสัตว์ 10 ชนิด ได้แก่ ก่องข้าว กระติบข้าว หวด กระดัง ข้อง ตะกร้า จอင့်ดักปลาแดก ตุ่มกบ ฝาชี และไม้กวาดทางมะพร้าว 2) ด้านการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้าน ตามแนวชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่ามี 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นตอนการจัดเวทีเพื่อระดม ความคิดเห็นของชุมชน (2) ขั้นตอนการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน (3) ขั้นคืนความรู้สู่ชุมชน ซึ่งส่งผลให้ได้ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ 5 แบบ คือ กระถางต้นไม้จากตะกร้า กระถางต้นไม้จากหวด กระเป๋ จากหวดแบบที่ 1 กระเป๋จากหวดแบบที่ 2 และกระเป๋จากกระติบข้าว ทั้งนี้ ได้มีการนำเอานวัตกรรม ภายใต้อาณาเขตเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาปรับใช้เพื่อพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชน ชายแดนอันจะนำไปสู่การเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนจากฐานราก ตลอดจนการขับเคลื่อน ระบบเศรษฐกิจกระแสใหม่ที่จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา หัตถกรรมพื้นบ้าน นวัตกรรมชุมชน ชุมชนชายแดน

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุบลราชธานี e-mail: rangsanpao@gmail.com

Abstract

The research aimed to study the local wisdom related to handicrafts leading to creative community innovations and to develop a model of the community of traditional handicraft innovation along the border area of Ubon Ratchathani province. The research was qualitative work. The research instruments were an in-depth interview, and records of participatory and non-participatory observations. Which were used to collect data from the following sample sets: local scholars, community leaders, and members of the handicraft groups totaling 20. Major findings are as follows. 1) For a diversity of local wisdom related to local handicrafts found in the border communities, there were both household tools and handicrafts used as animal traps. Including a round-shaped rice container, a square-shaped rice container, a rice-steaming bamboo tool, a rice-winnowing basket, a fish container, locally made broom, etc. 2) For the development of the local handicrafts along the border districts, three stages were developed: 1) a public forum for community opinions, 2) a development stage of the local handicrafts, and 3) imparting knowledge to the communities. Accordingly, five products were innovated from the model: plant pots from the basket, plant pots from the rice steaming container, a bag from the rice steam container and a bag from the rice bamboo container. These innovations were from an application of innovation in a creative economy. Innovations generated under the creative economy principles were adapted to develop the local wisdom of the border villages in order to promote the grassroots economy and drive a new stream of economy so that communities grow stronger and more economically sustainable.

Keywords: Local Wisdom, Local Handicrafts, Community Innovations, Border Communities.

บทนำ

อุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับชุมชนชายแดนทั้งไทย ลาว และกัมพูชา หรือที่เรียกอย่างหนึ่งว่า “สามเหลี่ยมมรกต” พื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาชุมชนชายแดนให้มีความเข้มแข็ง ทั้งเรื่องการท่องเที่ยว การค้าขาย และการสร้างความมั่นคงในพื้นที่ชายแดน ปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนชายแดนคือ เป็นพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง ทั้งทางด้านการพัฒนาดตนเอง และการสร้างรายได้ หลายพื้นที่มีปัญหาเรื่องความยากจน ราคาผลผลิตตกต่ำ หนุ่มสาวจำนวนมากจึงเดินทางเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อขายแรงงาน พื้นที่จึงขาดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่น่าสนใจคือ ชุมชนชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี ต่างมีภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาช้านาน หากได้รับการพัฒนาต่อยอดให้เป็นชุมชนนวัตกรรม ก็น่าจะสามารถสร้างรายได้

ให้กับชุมชน ทั้งยังเป็นการพัฒนาชุมชนให้สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมบนพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง

จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น ชุมชนชายแดนได้นำเสนอเรื่องราวความต้องการในการช่วยเหลือและพัฒนาบนรากฐานวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้านที่ส่วนใหญ่จะนิยมใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้ภายในบ้าน กลุ่มเครื่องมือทางการเกษตร กลุ่มเครื่องมือดักจับสัตว์ กลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้ในประเพณีพิธีกรรม ผู้วิจัยจึงมองว่า หากมีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับหัตถกรรมเครื่องจักสาน โดยต่อยอดจากการใช้ประโยชน์จากไฟให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงจัดเวทีชุมชนร่วมกับชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบუნทริก เพื่อสอบถามความต้องการซึ่งพบว่า ชุมชนให้ความสำคัญและเห็นด้วยกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้สามารถเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่ต้องคำนึงถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย ดังที่ วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2553) ได้กล่าวถึงคุณค่าของหัตถกรรมในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาว่า ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ดั้งเดิมของมนุษย์ พัฒนามาจากหัตถกรรมที่ทำเพื่อใช้สอย มาขัดเกลาให้น่าใช้และมีความสวยงาม เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่สะท้อนกระบวนการคิดในการออกแบบ การเลือกสรรวัสดุ รูปแบบของศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านแสดงให้เห็นลักษณะการใช้สอยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ชนบประเพณี ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จนถึงภูมิปัญญาของช่าง ด้วยลักษณะที่ทรงคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาเหล่านี้ จะเห็นได้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นข้อมูลที่สำคัญของกลุ่มชนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนชายแดนได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น หัตถกรรมเครื่องจักสานจึงควรได้รับการพัฒนาในฐานะทุนทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมให้ผู้คนในพื้นที่ชุมชนชายแดนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากไฟในป่าชุมชนสู่การสร้างนวัตกรรมเครื่องจักสานที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนมากขึ้นตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการสร้างและการใช้องค์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และทรัพย์สินทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) การนำนวัตกรรมมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านโดยให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม จะทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพของตนเอง รวมทั้งเกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้นวัตกรรมใหม่ที่นำไปสู่การสร้างสรรคผลิตภัณฑ์ให้เกิดความร่วมสมัยและตอบรับกับความต้องการของผู้บริโภคภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังที่ ญาณิศา เผื่อนเพาะ และประสพชัย พสุนนท์ (2564) ได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของนวัตกรรมชุมชนว่า เป็นการสร้างความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์เพื่อการแก้ไขปัญหาในชุมชน เพื่อต่อยอดความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมถึงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชนในพื้นที่ชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแล้ว งานวิจัยนี้ยังถือได้ว่าเป็นการปรับประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางการวิจัยเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชนตามแนวชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี อันจะนำไปสู่นวัตกรรมชุมชนเชิงสร้างสรรค์
2. เพื่อพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านตามแนวชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชน กรณีศึกษา อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี มีขอบเขตดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยในพื้นที่ชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก ซึ่งเป็นชุมชนชายแดนติดแม่น้ำโขง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างไกล แต่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่โดดเด่น ดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย และเป็นชุมชนท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี

ขอบเขตด้านข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มหัตถกรรม จำนวน 20 คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องจักสานพื้นบ้านของชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก ที่มีผู้ศึกษารวบรวมเอาไว้แล้วมาเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดนวัตกรรมชุมชน

แนวคิดนวัตกรรมชุมชน หมายถึง การประยุกต์ใช้กระบวนการใหม่ ๆ อันเกิดจากองค์ความรู้ นวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน ต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ หรือบริการของชุมชนได้ โดยนวัตกรรมชุมชนต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลัก คือ 1) นวัตกรรมเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหรือส่งเสริมชุมชน 2) นวัตกรรมชุมชนจะต้องเกิดจากการบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน และ 3) เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน (ญาณีศา เพื่อนเพาะ และประสพชัย พสุนนท์, 2564)

2. แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมายถึง การพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการสร้างและใช้องค์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และทรัพย์สินทางปัญญา ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม การส่งสมความรู้ของสังคม เทคโนโลยี นวัตกรรมในการผลิตสินค้าและบริการใหม่ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) ขณะที่ เสาวรัจ รัตนคำฟู และคนอื่นๆ (2564) ได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สัมพันธ์กับการสร้างนวัตกรรมว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่นำไปสู่นวัตกรรม ทั้งในด้านเทคโนโลยี การประกอบธุรกิจ การตลาด และอื่น ๆ ซึ่งเศรษฐกิจสร้างสรรค์มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการสร้างความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

3. แนวคิดชุมชนชายแดน

แนวคิดชุมชนชายแดน หมายถึง ชายแดนที่มีพื้นที่ซ้อนกันหลายมิติ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นชายแดนจึงมีทั้งพรมแดนทางวัฒนธรรมกับพรมแดนทางชาติพันธุ์ (ยศ สันตสมบัติ, 2559) ขณะที่ จักรกริช สังขมณี (2561) กล่าวว่า ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นพลวัตและเกิดจากกระบวนการของการแบ่งแยกทางสังคม ชายแดนยังคงทำหน้าที่ในการนิยาม จัดสรร กีดกัน และสร้างความเป็นสมาชิกกับตัวแสดงต่าง ๆ ในสังคม ชายแดนจึงมิได้เป็นเพียงเส้นแบ่งอาณาบริเวณของรัฐเท่านั้น หากแต่ยังเป็นพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรม ทั้งนี้ ในพื้นที่อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี จัดเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญที่อาศัยอยู่ในพื้นที่คือ กลุ่มลาวอีสานที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอ และกลุ่มชาติพันธุ์บรูที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอโขงเจียม สุนทร วรหาร และมานิตย์ โศกค้อ (2557) ได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์บรูว่า ชาวบรูพูดภาษาตระกูลมอญ-ขแมร์ เดิมอาศัยอยู่ในป่าทางแถบเทือกเขาตามแนวเขตแดนทางใต้ของลาวในแขวงสะหวันนะเขตและจำปาสัก แต่ถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานเมื่อครั้งที่ฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองประเทศ ต่อมาชาวบรูส่วนหนึ่งได้อพยพเข้าสู่หมู่บ้านเวินบึกและบ้านท่าล้ง อำเภอโขงเจียม โดยเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับธรรมชาติ และมีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมอันโดดเด่น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศมลพรรณ ภูเล็ก (2564) ได้ศึกษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญางานจักสานและงานทอจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าไม้ไผ่ ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวความคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากไม้ไผ่ ได้แนวความคิดจากการพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในท้องถิ่น 2) วัสดุที่ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากไม้ไผ่ ได้แก่ ไม้ไผ่ในท้องถิ่นและการเลือกใช้สีจากธรรมชาติจากไม้ไผ่ และเพิ่มขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตใช้เส้นดอขนาดเล็กสร้างความถี่และความแน่นของเส้น เสริมความแข็งแรงทนทานของผลิตภัณฑ์ 3) กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากไม้ไผ่ แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ (1) เข้าใจปัญหาและกลุ่มเป้าหมาย (2) ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล (3) ขั้นตอนการระดมความคิดสร้างสรรค์ (4) ขั้นตอนการสร้างและพัฒนาต้นแบบ และ (5) ขั้นตอนการนำแบบไปทดลองใช้จริง

สาคร ฉลวยศรี และรังสรรค์ นัยพรม (2564) ได้ศึกษาการพัฒนาภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากไม้ส่วนวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษาอำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านความหลากหลายของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากไม้พื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี พบ 2 ประเภท ได้แก่ (1) รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้าน ได้แก่ ชุดโต๊ะรับแขกขนาดใหญ่ ชุดโต๊ะรับประทานอาหาร 2) ด้านการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมเครื่องไม้พื้นบ้าน พบ 5 ชนิด ได้แก่ (1) ผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้านรูปปลาบึก (2) ผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้านรูปปลากระเบน (3) ผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้านรูปเต่า (4) ผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้านรูปช้าง และ (5) ผลิตภัณฑ์เครื่องไม้พื้นบ้านรูปคน ทั้งนี้ ในการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมเครื่องไม้พื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี

พบมี 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การหาไม้ (2) การออกแบบรูปทรง (3) การผ่าหรือตัดไม้ (4) การไสหน้าไม้ (5) การประกอบชิ้นส่วน (6) การขัดไม้ (7) การทาสี และ (8) การบรรจุสินค้าเพื่อส่งออก

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมกับการใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2563) และเสาวรจ รัตนคำฟู คนอื่น ๆ (2564) ดังนี้

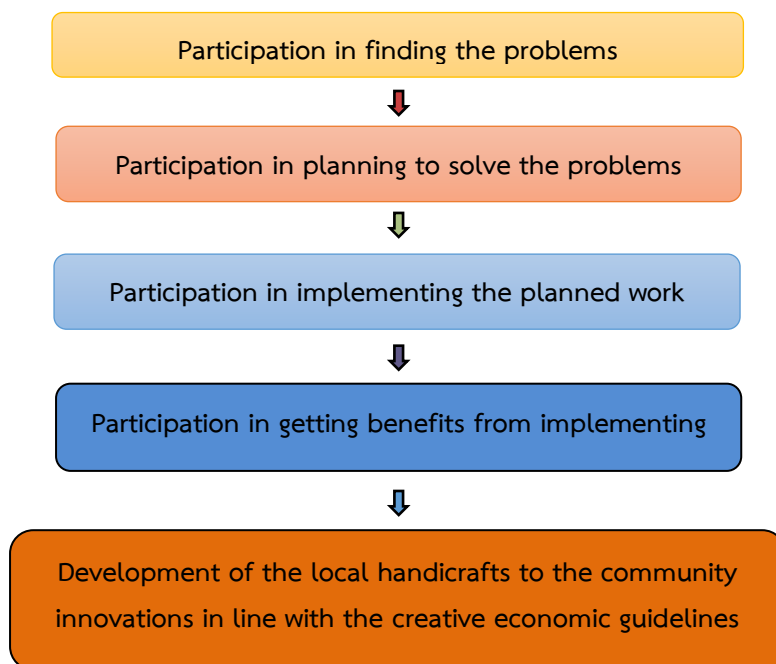

Figure 1 Conceptual Framework

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีขั้นตอนดังนี้

1. **ขั้นรวบรวมข้อมูล** ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยดำเนินการสำรวจ และศึกษาหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย สารานุกรม เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมพื้นบ้าน แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดนวัตกรรมชุมชน และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

2. **ขั้นการศึกษาชุมชน** ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลภาคสนาม คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) โดยการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มหัตถกรรม จำนวน 20 คน เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

2) แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และ 3) แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) จากนั้น ผู้วิจัยจัดเวทีชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชนโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในหัวข้อดังนี้

2.1 ความหลากหลายของหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี

2.2 แนวทางการบริหารจัดการภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลด้านความหลากหลายของภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นที่ค้นหา (Topic) แล้วอธิบายความและเรียบเรียงตรวจสอบข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม

3.2 วิเคราะห์ส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี

3.3 เปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลโดยใช้กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. ชั้นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ความหลากหลายของภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีทั้งหัตถกรรมที่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน อีกทั้งยังพบว่า มีหัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์ต่าง ๆ อันสื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนที่ได้รับการอนุรักษ์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยพบหัตถกรรมพื้นบ้าน 10 ชนิด ได้แก่ 1) ก่องข้าว 2) กระตืบข้าว 3) หวด 4) กระดัง 5) ข้อง 6) ตะกร้า 7) จองตัก ปลาแดก 8) ตุ่มกบ 9) ฝาชี และ 10) ไม้กวาดทางมะพร้าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียด ดังนี้

1.1 หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือจักสาน

หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือจักสาน ได้สะท้อนให้เห็นวิถีวัฒนธรรมที่สืบทอดลักษณะอันโดดเด่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการคัดสรรวัสดุหลักคือ ไม้ไผ่ ที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งในพื้นที่อำเภอโขงเจียม กลุ่มชาติพันธุ์ภูไทได้คัดเลือกไม้ไผ่ที่เกิดขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีเนื้อเหนียว แข็งแรงทนทาน มาใช้ใน

การจักสาน โดยจะใช้เฉพาะส่วนที่เป็นเปลือกไม้ไผ่ที่เรียกว่า “ติว” มีสีเขียวสดเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีลวดลายที่สวยงามและสะท้อนความเป็นบรูอย่างเด่นชัด ขณะที่ในพื้นที่อำเภอขุนทริก จะใช้ไผ่พุงที่ขึ้นอยู่ในบริเวณที่ราบสูงหรือบนภูเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นไผ่ที่มีลำไม้ขนาดยาว สูงประมาณ 10-15 เมตร เหมาะสำหรับการใช้ทำเครื่องจักสาน ก่อสร้างบ้านเรือน ทำฝารือเพดานบ้าน ทำโรงเรือนสำหรับเลี้ยงสัตว์ รวมไปถึงนำไปทำเป็นตะแกรงแทนเหล็กสำหรับยึดคอนกรีตในงานก่อสร้าง ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากไม้ไผ่เหล่านี้มีความแข็งแรงทนทาน สามารถเก็บไว้ใช้งานได้เป็นเวลาหลายปี จากการวิจัยพบหัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือจักสาน ดังนี้

(1) **ก่องข้าว** วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ใบตาลตากแห้ง 2) มีด และกรรไกร 3) น้ำ และ 4) เข็มเย็บผ้าเล่มใหญ่ โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 นำใบตาลมาฉีกเป็นก้านแล้วตัดส่วนหัวและส่วนท้ายให้เป็นมุมแหลม ขั้นที่ 2 นำใบตาลมาสานทับกันโดยใช้ใบตาล 10-12 เส้น แล้วใช้เข็มกลัดมุมทั้ง 4 ด้าน จากนั้นจึงนำใบตาลสองเส้นตรงส่วนกลางมาวางซ้อนกันให้เป็นเหลี่ยม เพื่อใช้เป็นฐานทั้ง 4 ด้าน ขั้นที่ 3 นำเข็มกลัดออกแล้วสานทับกันขึ้นมา 3-4 ช่อง ให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม ขั้นที่ 4 ใช้ก้านใบตาลที่แยกไว้มารัดเพื่อเป็นขอบก่องข้าว แล้วสานทับกันจนฐานมีความแข็งแรง สานฝาโดยใช้วิธีเดียวกับตัวก่องข้าว แต่มีความสูงน้อยกว่า 1-2 ช่อง และขั้นที่ 5 เอาใบตาลแดงให้แห้งพอดี แล้วสามารถนำมาใช้งานได้เลย ด้านประโยชน์การใช้งานของก่องข้าว ได้แก่ เป็นภาชนะในเก็บความร้อนได้ดี ทำให้ข้าวเหนียวที่บรรจุอยู่ภายในไม่แฉะ ก่องข้าวยังมีลักษณะพิเศษคือ มักสานเป็นลวดลายที่สวยงาม และมีความสัมพันธ์กับความเชื่อของคนอีสานคือ การใช้ในพิธีสู่ขวัญข้าว เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ข้าวกล้าเกิดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเช่นนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมอย่างเหนียวแน่น

(2) **กระติบข้าว** วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ไผ่ 2) มีดจักตอก 3) เชือกไนลอน 4) เชือกหวาย 5) ก้านตาล 6) เข็มเย็บผ้าขนาดใหญ่ และ 7) เลื่อย โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 คัดขนาดไม้ไผ่แล้วตัดเป็นท่อนตามที่ต้องการ ขั้นที่ 2 ฝาดอกเป็นท่อนเพื่อขูดผิวในการจักตอก ขั้นที่ 3 นำเส้นตอกที่จักไว้มาสานขึ้นเป็นรูปกระติบข้าวตามที่ต้องการ ขั้นที่ 4 สานฝากระติบข้าวเย็บให้สวยงาม โดยฝาดอกใหญ่กว่าตัวกระติบเพื่อให้ได้ครอบได้ และขั้นที่ 5 นำก้านตาลที่แก้งัดมาฝาดเอาเนื้อด้านในออกแล้วขัดเป็นวงกลมทำตีนกระติบข้าว ด้านประโยชน์การใช้งานของกระติบข้าว ได้แก่ ใช้สำหรับบรรจุข้าวเหนียวเพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวแฉะ กระติบข้าวจึงเป็นภาชนะในการเก็บอาหารที่ทรงคุณค่า ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชนในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี เป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมข้าวร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะใช้เพื่อบรรจุข้าวเพื่อใช้ในครัวเรือนแล้ว ยังมีการนำไปถวายวัดเพื่อประโยชน์ใช้สอยในพื้นที่ของพระพุทธศาสนาด้วย

(3) **หวด** วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ ไม้พุง และมีดจักตอก โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 ตัดเหลาไม้พุงเป็นติว สานก่อรูปขึ้นกับตอกธรรมดา วางในแนวตั้ง 4 เส้น แนวนอน 8 เส้น สานขัดเป็นลาย 3 โดยเริ่มจากส่วนกลาง จากนั้นจึงสานไปด้านข้างจุดกึ่งกลาง สานไปข้างละ 13 ขัด ขั้นที่ 2 รอบปากกันหวด นำเอมหวดที่ก่อรูปแล้วมาหักมุมตรงจุดกึ่งกลาง แล้วสานไป 3 รอบ รอบหวดจนหมดเส้นตอกทั้ง 2 ข้าง ขั้นที่ 3 ถ้าความสูงของหวดไม่ได้ขนาด ให้ใช้ตอกเพิ่มความสูงได้ แล้วสานเพิ่มเข้าไปทั้ง 2 ข้าง ขั้นที่ 4 การโพหวด ถ้าความสูงได้ขนาดตามที่ต้องการแล้ว ต้องใช้ตอกไผ่มาสานขัดหวดเป็นขัดลาย 3

แล้วใช้ตอกไฟ 3 เส้น สานลายขัดไล่กันให้รอบ แล้วตัดเส้นตอกที่ยาวเกินไปทิ้งแล้วเตรียมม้วนในขั้นตอนสุดท้าย และขั้นที่ 5 ทำการม้วนหวดโดยเริ่มจากด้านข้างของหวด ใช้นิ้วมือหักม้วนไป ตามลายต่อกันไปเรื่อย ๆ จนถึงจุดกึ่งกลางแล้วหนีบเส้นตอก 2-3 เส้นในตอนท้ายไปตามลายของหวดแต่ละข้างก็จะได้หวดหนึ่งข้างที่สมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของหวด ได้แก่ ใช้นั่งข้าว นั่งผัก นั่งปลา นั่งมัน ฯลฯ เครื่องจักสานประเภทหวด ได้สะท้อนให้เห็นวิถีการบริโภคอาหารของคนในชุมชน ที่นิยมรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก โดยเป็นการนำเอาวัสดุไม้ไผ่ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องจักสานเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และผูกพันกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น

(4) กระดัง วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) พร้าอีโต้ 2) เลื่อย 3) คีม 4) ไม้ไผ่ 5) ลวด และ 6) เชือก โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 ตัดไม้ไผ่เลื่อยเป็นท่อนยาว 2.5 เมตร แล้วเหลาให้มีขนาดความกว้าง 2 เซนติเมตร นำมาจักตอกให้ส่วนที่เป็นตัวไม้ไผ่มีขนาดบางประมาณ 1 มิลลิเมตร ขั้นที่ 2 วางเส้นตอเรียงกัน 8 เส้น ทำให้เป็นลายขัดกัน 2 เส้น และขั้นที่ 3 สานไม้ไผ่ไปเรื่อย ๆ จากนั้นก็จัดทำขอบกระดังมาประกบกัน ก็จะได้กระดังที่มีความสมบูรณ์และสวยงามทนทาน ด้านประโยชน์การใช้งานของกระดัง ได้แก่ 1) กระดังห่าง ใช้สำหรับตากปลาแห้ง เนื้อแห้ง ตากพริก เป็นต้น 2) กระดังถี้ใช้สำหรับส่ายข้าวเหนียว เครื่องจักสานประเภทกระดัง จึงถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีความจำเป็นของคนในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเป็นเครื่องจักสานที่สามารถใช้งานได้อย่างเอนกประสงค์ ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นบทบาทของความเป็นชาย เนื่องจากในอดีตถึงปัจจุบันการจักสานกระดังจะเป็นความสามารถพื้นฐานของชายในชนบทอีสานกระทั่งชายชาวบรูที่ จะต้องสานกระดังให้มีความสวยงามและคงทน

(5) ช้อง วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ไผ่ 2) เชือก และ 3) เข็มเย็บผ้าเล่มใหญ่ โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 นำไม้ไผ่มาผ่าเป็นซี่ แล้วจักให้เป็นเส้น เหลาให้เป็นเส้นบาง ๆ โดยใช้เฉพาะส่วนของเปลือกนอกเท่านั้น เนื่องจากจะมีความแข็งแรงมากกว่าส่วนที่เป็นเนื้อในของไม้ไผ่ ขั้นที่ 2 เหลาไม้ไผ่ให้ได้ขนาดที่แตกต่างกัน โดยไม้ที่นำมาสานที่ตัวช่องจะใช้เส้นขนาดยาวและแบนเพื่อความแน่นหนา ทนทาน และขั้นที่ 3 ในการสานต้องก่อรูปตั้งแต่กันช่องขึ้นไปถึงส่วนหัว สานสลับหนึ่งเว้นหนึ่ง การสานต้องนำไม้ไผ่จุ่มน้ำไปด้วย ไม่เช่นนั้นจะทำให้สายนากหรือไม้ไผ่อาจจะหักได้ เมื่อสานตัวช่องเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงสานงาใส่ช่อง และตีนช่อง เป็นอันเสร็จสมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของข้อง ได้แก่ ใช้ในการออกหาปลา โดยผูกช่องไว้กับแหว หรืออาจสะพายพาดคอเอียงลงมาที่เอวก็ได้ เครื่องจักสานประเภทข้องจึงสะท้อนให้เห็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีการประกอบอาชีพหาสัตว์น้ำเพื่อการดำรงชีพและขายให้ผู้บริโภค คุณสมบัติพิเศษของข้องคือ จะทำให้ปลาหลุดจนสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ มีชีวิตอยู่ได้นาน ทั้งการสานข้องก็เป็นบทบาทหน้าที่ของชายชาวชนบทอีสานและชายชาวบรูในการนำวัสดุไม้ไผ่ในชุมชนมาประดิษฐ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงใช้สอยในชีวิตประจำวัน

(6) ฝาชี วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ฟุ้งที่เหลาเป็นติว 2) มีดจักตอก 3) หวาย (ติว) และ 4) เข็มเย็บผ้าเล่มใหญ่ โดยมีวิธีการทำดังนี้ ก่อนอื่นเหลาไม้ฟุ้ง นำมาสานจนทั่วแล้วสานโอบขึ้นไปเรื่อย ๆ ก่อน

ตอนแรกให้ใช้เท้าเหยียบงอไม้ ต่อมาจึงใช้เข้าตัดให้สูงขึ้นตามรูปฝาชิตามที่ต้องการ เมื่อสานเสร็จก็เย็บขอบใส่กับตัวฝาชิตเป็นอันเสร็จสมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของฝาชิต ได้แก่ ใช้ปิดกับข้าวเพื่อป้องกันแมลงวันตอม เครื่องจักสานประเภทฝาชิตจึงถือเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาเชิงหัตถกรรมของชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้นำไม้ไผ่จากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือสำหรับครอบเพื่อป้องกันแมลงที่จะมารบกวนกับข้าว ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันจะมีฝาชิตสำเร็จรูปที่เป็นพลาสติกออกมาจำหน่าย แต่ผู้คนในชุมชนก็ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมการใช้ฝาชิตจักสานจากไม้ไผ่อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งฝาชิตที่ประดิษฐ์ขึ้นนอกจากจะมีความคงทนแล้ว ยังมีความสวยงามผ่านการใส่ความคิดสร้างสรรค์ของคนในชุมชน

(7) **ไม้กวาดทางมะพร้าว** วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ไผ่ 2) เชือก 3) ทางมะพร้าว และ 4) สีนํ้ามันสีดำ โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 นำก้านมะพร้าวสองถึงสามร้อยเส้นมามัดรวมให้เท่ากัน แล้วนำไม้สลักเข้ารูปปลายด้ามโดยจัดให้อยู่กึ่งกลาง ต่อไปจึงตอกตะปูแล้วมัดรวมกันให้แน่น ขั้นที่ 2 ตอกตะปูเหนือไม้สลัก 2 ที่ จุดแรกคือเหนือไม้สลัก 12 เซนติเมตร จุดที่สอง เหนือไม้สลัก 4 เซนติเมตร ทั้งสองจุดจะต้องตอกให้หัวตะปูยื่นออกมา 1 เซนติเมตร ต่อไปจึงนำเชือกหรือลวดมาติดกับหัวตะปูให้แน่นนำก้านมะพร้าวสองถึงสามร้อยก้านวางรอบปลายด้ามไม้ไผ่ ให้โคนก้านสูงกว่าตะปู 2 เซนติเมตร ต่อไปจึงใช้เชือกหรือลวดมัดติดหัวตะปูมัดรอบโคนก้านมะพร้าวให้แน่น ขั้นที่ 3 แบ่งก้านมะพร้าวส่วนที่ยังไม่สลักออกเป็นมัด ประมาณ 2-4 มัด ต่อไปใช้เชือกหรือลวดมัดเรียงติดกับไม้สลักทั้งสองข้างให้แน่น มัดก้านมะพร้าวติดกับปลายด้ามให้แน่นทั้ง 2 ด้าน แล้วกางทับด้าม 1 ส่วน แล้วมัดให้เรียงชิดกัน และขั้นที่ 4 แบ่งก้านมะพร้าวห้องถัดจากไม้สลักออกเป็นมัดเล็ก ๆ ต่อไปใช้เชือกจากแผ่นรัดพลาสติกรัดแล้วจึงถักให้เรียงชิดติดกัน ใช้มีดหรือกรรไกรตัดปลายก้านมะพร้าวที่อ่อนนอกให้เท่ากัน และขั้นที่ 5 ทาสีนํ้ามันกันสนิมสีดำตรงส่วนมัดก้านมะพร้าวให้ทั่วแล้วนำไปตากแดด 3-5 วัน ด้านประโยชน์การใช้งานของไม้กวาดทางมะพร้าว ได้แก่ ใช้กวาดทำความสะอาดลานวัดหรือลานบ้าน เครื่องจักสานประเภทไม้กวาดทางมะพร้าว จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการนำวัสดุที่มีในท้องถิ่นคือ ไม้ไผ่ และทางมะพร้าว มาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือสำหรับทำความสะอาดพื้นที่หยาบหรือพื้นที่เปียกชื้น เนื่องจากมีความแข็งแรง ทนทาน สะทอนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้วัสดุทางธรรมชาติ มาประดิษฐ์เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทั้งยังสะท้อนให้เห็นความนิยมของการปลูกสร้างบ้านเรือนของผู้คนในชุมชนที่มีการใช้ลานบ้านเพื่อทำกิจกรรมประเภทต่าง ๆ

1.2 หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้

หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนในการนำเอาวัสดุทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อาทิ ไม้ไผ่ หวาย มาประดิษฐ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงใช้สอย ทั้งยังมีความสวยงาม และแข็งแรงทนทาน สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

(1) **ตะกร้า** วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ไผ่ 2) เชือก 3) มีดจักตอก และ 4) หวาย โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 เหลาไม้ไผ่เป็นทิวสี่เส้นผสานกันเป็นแปดทาง ขั้นที่ 2 นำเส้นไม้ไผ่มาสานทับกันไปเรื่อย ๆ โดยบิดให้เข้าหากันตามความต้องการ ขั้นที่ 3 เมื่อสานมาถึงจุดที่จะใช้เป็นทิวที่จับแล้ว ก็ปล่อยให้เส้นนั้นมีขนาดยาวเพื่อสำหรับใช้ทำที่จับ และขั้นที่ 4 ใส่ขอบเย็บเชือกให้สวยงาม และมัดเชือกสำหรับใช้

ทำเป็นที่จับเป็นอันเสร็จสมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของตะกร้า ได้แก่ ใช้เป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวของต่าง ๆ การใช้หวายเป็นวัสดุสำคัญในการประดิษฐ์เป็นตะกร้า นอกจากจะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความสวยงาม และแข็งแรงทนทานแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี

(2) จอตกปลาแตก วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) ไม้ไผ่ 2) เชือก 3) มีดจักตอก และ 4) หวาย โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 เหลาไม้ไผ่เป็นทิวสี่เส้นผสานกันเป็นแปดทาง ขั้นที่ 2 นำเส้นไม้ไผ่มาสานทับกันไปเรื่อย ๆ โดยบิดงอเข้ากันตามความต้องการ ขั้นที่ 3 ทำด้ามจับและใส่ขอบเย็บเชือกให้สวยงามเป็นอันเสร็จสมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของจอตกปลาแตก ได้แก่ ใช้วางปลาแตกตอนทำอาหารประเภทต้ม แกง และอ่อม จอตกปลาแตกจึงสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมปลาไร่ที่คนในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนำองค์ความรู้ในการถนอมอาหารมาประยุกต์ใช้ให้สามารถเก็บปลาไว้รับประทานได้เป็นเวลานาน และสามารถนำมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

1.3 หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์

หัตถกรรมที่เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์ ถือเป็นภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนในการประดิษฐ์เครื่องมือสำหรับดักจับสัตว์ที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อนำมาใช้เป็นอาหารในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ ผู้ประดิษฐ์เครื่องมือจะต้องเข้าใจธรรมชาติของสัตว์แต่ละชนิดเพื่อให้เครื่องมือมีประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถจับสัตว์ได้ปริมาณมาก ดังนี้

(1) ต้มกบ วัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่ 1) มีดจักตอก 2) ไม้ไผ่ 3) ขวดพลาสติก 4) เชือก และ 5) เข็มเย็บผ้าเล่มใหญ่ โดยมีวิธีการทำดังนี้ ขั้นที่ 1 ตอกสาน เหลาไม้ไผ่เป็นเส้นยาวหกข้อ ส่วนตอกหยัก เหลาไม้ไผ่ยาวสองข้อ ขั้นที่ 2 เริ่มก่อรูปโดยสานตั้งแต่ส่วนกันเป็นลายขัดขึ้นมาจนถึงส่วนไหล่ จากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นตอกแบบกลมเพื่อสานลายกลม โดยยกขึ้นหนึ่งขัดแล้วเปลี่ยนมาใช้ตอกสานเพื่อสานลายขัดอีกจนถึงปลายตุ้ม ม้วนปากใช้ลายปักโกทำฝาปิด ขั้นที่ 3 ใช้ปากขวดน้ำพลาสติกปิดฝาไว้เจาะด้านข้างเพื่อสอดไม้ไผ่ขัดใส่กับปากตุ้ม และขั้นที่ 4 การทำงาตุ้ม ตัดช่องสี่เหลี่ยมข้างหนึ่งแล้วสานงาไม้ไผ่เป็นทางเข้าของกบ แต่ไม่สามารถออกไปได้ แล้วเสียบตีนตุ้มไว้ทั้งสี่ด้านเป็นอันเสร็จสมบูรณ์ ด้านประโยชน์การใช้งานของต้มกบ ได้แก่ ใช้ดักกบ เขียดไม้ หรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่ชอบของที่มีกลิ่นเน่าเหม็น การใช้งานนำตุ้มไปวางไว้ข้างหนองน้ำที่มีน้ำท่วมถึงปากงาของตุ้ม ขุดดินเป็นหลุมเล็ก ๆ นำเหยื่อเหม็นใส่พร้อมนำน้ำหยดใส่ด้วยเล็กน้อย ขุดดินเป็นกำแพงทางเข้าของกบไปทางงาตุ้ม เมื่อกบได้กลิ่นก็จะเข้าไปในตุ้ม โดยรอตรวจดูต้มกบในตอนเช้าของวันถัดไป เครื่องมือดักจับสัตว์ประเภทต้มกบ จึงสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีองค์ความรู้ในการนำเอาวัสดุไม้ไผ่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เพื่อดักจับสัตว์ตามฤดูกาล ซึ่งกบที่จับได้จะนำมารับประทานในครัวเรือนและถ้าหากหาได้จำนวนมากก็จะมีแบ่งขายตามตลาดในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน

2. ผลการวิเคราะห์ด้านการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านตามแนวชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

การวิจัยในกิจกรรมนี้มุ่งเน้นการพัฒนานวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อยกระดับให้เป็นนวัตกรรมชุมชนที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจ จากการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า มี 3 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ขั้นตอนการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นของชุมชน

ขั้นตอนนี้เป็นการจัดกิจกรรมที่มุ่งระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนชายแดน อำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาและยกระดับหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งจากการจัดเวทีระดมความคิดเห็นพบว่า ชุมชนต้องการให้พัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี จาก 3 กลุ่ม คือ 1) ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากตะกร้า 2) ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากกระติบข้าว และ 3) ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากหวด

2.2 ขั้นตอนการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน

จากการศึกษาความต้องการของชุมชนในการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี 3 กลุ่ม คือ ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากตะกร้า ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากกระติบข้าว และผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาจากหวด จึงส่งผลให้ได้ต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน 5 แบบ ได้แก่ กระถางต้นไม้จากตะกร้า กระถางต้นไม้จากหวด กระเป๋ากหวดแบบที่ 1 กระเป๋ากหวดแบบที่ 2 และกระเป๋ากจากกระติบข้าว ซึ่งมีขั้นตอนการพัฒนาต้นแบบหัตถกรรมพื้นบ้าน 3 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการออกแบบ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการใช้นวัตกรรมความรู้ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบให้มีลักษณะร่วมกันระหว่างทีมผู้วิจัยและชุมชน โดยให้คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่น อันได้แก่ การใช้ตัวไม้ไผ่เป็นวัสดุหลักในการจักสาน รวมถึงการใช้ไม้พื้นบ้านที่มีคุณสมบัติที่เนื้อไม้มีความเหนียว แข็งแรง ทนทาน ขณะเดียวกันก็ต้องผสมผสานความร่วมมือให้ผลิตภัณฑ์สามารถใช้เป็นเครื่องประดับได้ด้วย จากการออกแบบต้นแบบผลิตภัณฑ์ทำให้ได้ 5 ต้นแบบ ได้แก่ กระถางต้นไม้จากตะกร้า กระถางต้นไม้จากหวด กระเป๋ากหวดแบบที่ 1 กระเป๋ากหวดแบบที่ 2 และกระเป๋ากจากกระติบข้าว

ขั้นที่ 2 ขั้นลงมือจัดทำต้นแบบ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการจัดทำต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น โดยการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำต้นแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบร่วมกับชุมชน ซึ่งได้รับการตอบรับและความร่วมมือเป็นอย่างดี

Figure 2 A bag from the rice steam container 1

Figure 3 A bag from the rice bamboo container

ขั้นที่ 3 ขั้นการวางจำหน่าย ขั้นตอนนี้เป็นการวางแผนร่วมกับชุมชนในการนำผลิตภัณฑ์ต้นแบบมาลองวางจำหน่ายในร้านขายสินค้าของฝากในชุมชน ซึ่งในชุมชนบรูบ้านท่าล่าง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นร้านของกลุ่มจักสานที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา ส่วนในพื้นที่อำเภอบุณฑริก จะมีร้านค้าวางจำหน่ายริมถนนบริเวณบ้านคอแลน ตำบลคอแลน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนในพื้นที่อำเภอสิรินธร มีร้านค้าริมทางบริเวณถนนใหญ่ สิรินธร-ช่องเม็ก ซึ่งถือว่าเป็นร้านค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก

2.3 ขั้นการคืนความรู้สู่ชุมชน

กิจกรรมนี้มุ่งจัดขึ้นเพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปคืนความรู้ให้กับชุมชน เพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านให้มีความหลากหลายและตอบสนองความต้องการของชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้ที่สนใจผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังได้จัดทำหนังสือเล่มเล็กชื่อเรื่อง “ชุดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี” มอบให้กับชุมชนเพื่อเป็นฐานข้อมูลให้เยาวชนและผู้สนใจได้เกิดการเรียนรู้และเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ให้มีความร่วมสมัยเพื่อตอบรับกับกระแสการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชน กรณีศึกษาอำเภอโขงเจียม อำเภอสิรินธร และอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี มีประเด็นที่น่าสนใจในการอภิปรายผลดังนี้

1. ด้านความหลากหลายของภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน 10 ชนิด ได้แก่ 1) ก่องข้าว 2) กระติบข้าว 3) หวด 4) กระดัง 5) ข้อง 6) ตะกร้า 7) จองตักปลาแตก 8) ตุ่มกบ 9) ฝาชี และ 10) ไม้กวาดทางมะพร้าว ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษแล้วยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ตลอดจนชุมชนที่ราบเชิงภูเขา

ที่อยู่ภายใต้สังคมแบบเกษตรกรรม ที่รู้จักการคัดสรรทรัพยากรทางธรรมชาติอันทรงคุณค่า มาปรับปรุงยุคที่ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน

ลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของมานิตย์ โศกค้อ (2562) ได้ทำวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องจักสานพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณีศึกษา ชุมชนชาวบรูบ้านท่าลั้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ที่พบว่า ความหลากหลายของหัตถกรรมพื้นถิ่นไทบรูจำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้ในบ้าน กลุ่มอุปกรณ์เครื่องเรือน กลุ่มเครื่องมือจับสัตว์ และกลุ่มเครื่องใช้ในประเพณีพิธีกรรม โดยกลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้ในบ้าน พบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 5 ชนิด คือ 1) หวด (ฮั่วด) 2) กระติบข้าว (กะตึบ) 3) เสื่อเตย (ต่านจา) 4) ตะกร้า (อะตา) และ 5) สุ่ม (กะสุ่ม) ด้านกลุ่มอุปกรณ์เครื่องเรือน พบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 6 ชนิด คือ 1) บ้าน (วีล) 2) เส้า (ตะน้อล) 3) ฝ้ายบ้าน (ระตอง) 4) หลังกา (ปรัง) 5) โคร่งบ้าน (ตะปรังรอง) และ 6) เตียง (แคร่ตะพุ) ด้านกลุ่มเครื่องมือจับสัตว์ พบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการดักจับสัตว์บก และกลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการดักจับสัตว์น้ำ กลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการดักจับสัตว์บก พบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 7 ชนิด คือ 1) บ่วงแร้ว (แร้ว) 2) ไม้ดัด (อะต้าย) 3) บ่วงตาข่าย (ตังบาน) 4) กวาง (ตะเว็ด) 5) กีบ (อะกีบ) 6) หน้าไม้ (สะนา) และ 7) ลูกดอก (กำสะนา) กลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการดักจับสัตว์น้ำพบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 5 ชนิด คือ 1) มงใหญ่ (มวงปัด) 2) ลาน (เลียน) 3) ตุ่ม (ตุ้ม) 4) เบ็ด (กะบาย) และ 5) ลอบ (ล๊วบ) นอกจากนี้ กลุ่มเครื่องใช้ในประเพณีพิธีกรรม พบหัตถกรรมพื้นถิ่นจำนวน 5 ชนิด คือ 1) ไม้การเกิด (ตะแปะอูย) 2) ไม้นอนไฟ (ตะหลิ่ง) 3) ไม้ตัดสายรก (รองอะเรย) 4) พานบายศรี (กูตอก-สุกเปรียด) และ 5) ไม้ทำโลงศพ (เตรีกตะปาง) นอกจากนี้ ยังพบว่า การวิจัยในครั้งนี้ยังเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยเฉพาะหัตถกรรมพื้นบ้าน อันเป็นการยกระดับให้เป็นนวัตกรรมชุมชนที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงพาณิชย์ภายใต้แนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้

2. ด้านการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านตามแนวชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ พบว่ามี 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตอนการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นของชุมชน 2) ขั้นตอนการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน 3) ขั้นตอนการคืนความรู้สู่ชุมชน ซึ่งผลจากการพัฒนานวัตกรรมต้นแบบหัตถกรรมพื้นบ้านทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ 5 แบบ ได้แก่ กระถางต้นไม้จากตะกร้า กระถางต้นไม้จากหวด กระเป๋ากจากหวดแบบที่ 1 กระเป๋ากจากหวดแบบที่ 2 และกระเป๋ากจากกระติบข้าว ซึ่งมีขั้นตอนการพัฒนาต้นแบบหัตถกรรมพื้นบ้าน 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 ขั้นการออกแบบ ขั้นที่ 2 ขั้นลงมือจัดทำต้นแบบ และขั้นที่ 3 ขั้นการวางจำหน่าย โดยแนวทางการพัฒนานวัตกรรมจากการใช้ประโยชน์จากหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยพบ 3 ลักษณะ คือ 1) แนวทางในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องจักสานให้มีความสวยงาม 2) แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเครื่องจักสานสู่นวัตกรรมเครื่องจักสาน และ 3) แนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สินค้าท้องถิ่นให้มีความร่วมสมัย เพื่อตอบสนองความต้องการของธุรกิจท่องเที่ยว โดยใช้แนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ทั้งนี้ กระบวนการดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดนวัตกรรมชุมชน กล่าวคือ เมื่อชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม โดยการระดมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมพื้นบ้านมาแลกเปลี่ยนความหลากหลายของทักษะที่นำไปสู่การสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนด้วยนวัตกรรมภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยเน้นนวัตกรรมร่วมกับการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมให้เกิดความหลากหลายเพื่อสร้างมูลค่าในเชิงพาณิชย์ มีการส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ในรูปแบบออนไลน์เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ลักษณะดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการกระตุ้นและส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงนวัตกรรมใหม่ ๆ สามารถรับและปรับใช้นวัตกรรมเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและจัดการกับปัญหาในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชนชายแดนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญทั้งในเชิงการค้าขายและการท่องเที่ยว ชุมชนนวัตกรรมที่เกิดจากการรื้อฟื้นและผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านให้มีความร่วมสมัย จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเพิ่มศักยภาพของชุมชนบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมได้อีกทางหนึ่ง ขณะเดียวกันชุมชนนวัตกรรมยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน คือ รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ชุมชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอย่างรู้คุณค่า โดยยังคงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเอาไว้ สอดคล้องกับภริตพร แก้วแกมเสื่อ (2562) ที่ได้กล่าวถึงแนวทางการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานว่า การที่ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ต้องใช้การค้นหาคำหมายของภูมิปัญญาร่วมกับการผสมผสานวิถีดั้งเดิมกับเทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองการใช้งานในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมปัจจุบัน สิ่งสำคัญคือ ผลิตภัณฑ์นั้นควรนำเสนอและচারงไว้ซึ่งคุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมในเชิงช่างฝีมือ กระบวนการวิธีการผลิตที่มีความประณีต มีรูปทรง ลวดลาย สีสนและพื้นผิวที่งดงามต้องตามรสนิยมของกลุ่มเป้าหมาย มีการใช้วัสดุผสมผสานที่น่าสนใจ ผลิตภัณฑ์มีความร่วมสมัยและสามารถปรับใช้งานได้หลากหลายรูปแบบ

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า การพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนชายแดนที่มีอยู่อย่างหลากหลายในประเด็นของการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง หรือการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านทั้งระบบ ทั้งการยกระดับฝีมือ การลดการสูญเสียเปล่าของทรัพยากรระหว่างการผลิต ตลอดจนการเผยแพร่องค์ความรู้ให้เยาวชนได้เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ลักษณะเช่นนี้ล้วนเป็นประเด็นปัญหาในการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านแทบทั้งสิ้น ฉะนั้น แนวทางการศึกษาความหลากหลายของหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากจะศึกษาหัตถกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมแล้วยังคงมีความสำคัญในการพัฒนาต่อยอดเพื่อยกระดับคุณภาพของหัตถกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้มีประสิทธิภาพสามารถแข่งขันได้ ซึ่งจากการวิจัยพบว่า มีผลิตภัณฑ์ที่ชุมชนสนใจ 2 กลุ่มคือกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ และกลุ่มผลิตภัณฑ์จากเตย แม้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ อาจยังไม่คุ้นเคยกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องให้กำลังใจหนุนเสริม เพื่อให้ชุมชนชายแดนเกิดความเชื่อมั่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และเกิดความภาคภูมิใจในความสามารถของตน อันจะเป็นโอกาสของการพัฒนาอาชีพให้กับชายแดนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จักรกริช สังขมณี. (2561). *Limology* ชายแดนศึกษา กับ เขต-ชั้นวิถีวิทยาของพื้นที่ใน/ระหว่าง. สยาม. ญาณิศา เพื่อนเพาะ และประสพชัย พสุนนท์. (2564). นวัตกรรมชุมชนเชื่อมโยงเศรษฐกิจชุมชนสู่ความยั่งยืน. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*, 8(2), 32-44.
- ภริตพร แก้วแกมเสื่อ. (2562). การอนุรักษ์ สืบสานและพัฒนางานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยแนวคิดทางการออกแบบผลิตภัณฑ์. *สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์*, 19(2), 68-96.
- มานิตย์ โศกค้อ. (2562). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องจักสานพื้นบ้านสู่นวัตกรรมชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณีศึกษา ชุมชนชาวบรูบ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. สำนักงานสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *The Border* คน พรมแดน ชาติ. ภาพพิมพ์.
- วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. (2553). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน: เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 30(1), 163-182.
- ศมลพรรณ ภูเหล็ก. (2564). การศึกษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญางานจักสานและงานทอจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าไม้ไผ่. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์*, 8(1), 40-60.
- สาคร ฉลายศรี และรังสรรค์ นัยพรม. (2564). การพัฒนาภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากไม้สู่นวัตกรรมชุมชนกรณีศึกษา อำเภอสิรินธร และอำเภอบึงสามพัน. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- สุนทร วรหาร และมานิตย์ โศกค้อ. (2557). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบรู บ้านเวินบัก อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *รายงานสรุปผลการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ ประจำปี 2562*. ผู้แต่ง.
- เสาวรจ รัตนคำฟู, กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์, บุญวรา สมะโน และสลิลธร ทองมีนสุข. (2564). การปรับโครงสร้างแรงงานสร้างสรรค์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของไทยในยุคหลังโควิด-19. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.